

Культурнае рабства

Маем на мэце тых беларусаў з паходжаньня, каторыя асыміляваліся культурна, прыняўшы «вышшую» польскую або расейскую культуру. Гэткіх беларусаў асабліва шмат можна спаткаць між нашай інтэлігенцыяй, як даваеннай гэтак і пасляваеннай. Людзі гэтага тыпу лічаць сябе нават беларусамі, але кажуць, што культурна яны расейцы або палякі. Гэтае ненатуральнае злучэньне паняцьцяў магчыма толькі пры поўнай нэгацыі самастойнасьці беларускае культуры. Апошняя ў іх разуменьні мае зьмясьціцца ў рамах польскасьці або маскоўшчыны, як нешта рэгіянальнае, нязначнае, над чым ня варта спэцыяльна працаваць. Зразумела, што гэта культурная асыміляцыя вядзе няўхільна і да асыміляцыі дзяржаўнай, інакш палітычнае. Гэткія беларусы пераважна зьяўляюцца больш ці менш выдатнымі расейскімі і польскімі дзеячамі. З пільнасьцю, уласьцівай усякім нэафітам, яны дыраць у нас расейскую і польскую культуру энэргічнай ад запраўдных Палякоў і Расейцаў.

Гэткага адношаньня да чужых культур ня можна інакш назваць, як *рабствам*, а засыміляваных культурна Беларусаў — рабамі. Паняцьце раба супануе заўсёды паняцьце пана. Немагчымы раб, які-б нікому ня служыў. Панам можа быць ня толькі фізычная асоба, але і адарванае паняцьце, як прыкладам чужая культура. Характэрнай азнакай узаемаадносінаў між рабам і панам ёсьць сьляпое, бязкрытычнае служэньне *чужым*, панскім інтарэсам. Раб, які пачынае крытыкаваць свайго пана, або разумець, што служба чужым інтарэсам, ужо ня будзе рабам. Побач з гэтай сьлепатай і бязкрытыцызмам у раба наглядаецца заўсёды *пагарда* да сябе, да свайго. Дзякуючы гэтым азнакам у старажытнасьці раба лічылі проста прадметам. І гэта правільна, бо немагчыма лічыць поўнавартасным чалавекам адзінку, якая сама сябе чалавекам лічыць ня хоча, а прыраўноўвае сябе да панскае жывёлы, мэбляў і г. д. Кажуць: «рабы ненавідзяць сваіх паноў». Вось-жа гэткіх рабоў немагчыма лічыць рабамі. «Узбунтаваныя» рабы — ужо не рабы. Гэта людзі, якія пачынаюць разумець свае інтарэсы і імкнуцца да вызваленьня. Маем на мэце толькі рабоў сьляпых,

адданных бязкрытычна пану. Гэткім панам, як зацемялена вышэй, можа быць і чужая культура.

Рабоў у вапошнім разуменьні мы, беларусы, маем поўна. Хіба ня знойдзецца сьведамага беларуса, які-б ня стыкаўся з беларусамі — рабамі чужых культураў. Адданасьць гэтых беларусаў сваім панам ёсьць часта задзіўляючай. Дзе карані гэтага духовага рабства часткі нашае інтэлігенцыі і ў чым практычна яно праяўляецца?

Мы ня будзем зьвяртацца ў мінуўшчыну, каб вытлумачыць гэтае зьявішча, хоць і тады ўжо ў нас гэтае рабства пачыралася. Досьць успомніць ведамы сказ тагачасных напалавіну засыміяваных культурна беларусаў гаварыўшых аб сабе: «gente Ruthenus, natione Polonus», ды ведамы зварот з прамовы смаленскага кашталяна Мялешкі, сказаўшага аб гэтых рабах, што яны хоць і свая косьць, але абрасла сабачым мясам і ваняець. Здаецца, што культурнае рабства часткі нашае інтэлігенцыі можна выясьніць іншымі дзейнікамі, а галоўна псыхолёгічнымі.

Інтэлігенцкім культурным рабом у некаторай ступені трэба нарадзіцца. Трэба ад нараджэньня мець *прэдыспозыцыі* да рабства. Рабская псыхіка ў чалавека з псыхічнымі склоннасьцямі да няволі, калі ён апынецца ў спрыяючых умовах, багата разьвіецца. Нявольніцкія *прэдыспозыцыі* будуць пхаць абдзеленага імі інтэлігента да шуканьня *слы-пана*, у рабства якой гэтка інтэлігент дабравольна йдзе коштам рэзыгнацыі з сваёй людзкай годнасьці. Гэтае рабства дае яму духовы супакой, парадкавае яго сумленьне. Гэткі інтэлігент пачынае глядзець *на сябе самога*, вачмі свайго пана, будзе згадваць яго волю і паступаць са сваімі гэтак, як паступаў-бы пан, калі-б быў на ягоным месцы. А якія-ж спрыяючыя *умовы* патрэбны дзеля разьвіцьця рабскіх *прэдыспозыцыяў*. Ясна, ідзе тут аб *умовы* ствараньня дадзеным панам, трэба трапіць у сфэру ягоных уплываў.

Гэткім парадкам культурнае рабства беларускага інтэлігента з нявольніцкімі склоннасьцямі азначаецца паводле таго, у якога пана ён апынецца. Беларусы *расейскае* культуры маглі-б быць дужа добра *польскай*, і, наадварот, бо іхняя культурная асыміляцыя залежыць ад таго, куды яны перш трапілі і якой атмасфэрай перш дыхалі. Гаворачы аб людзях з псыхічнай склоннасьцю да

культурнае асыміляцыі, мы, зразумела, ня маем на мэце тых, якія з карысных мэтаў пакрываюць сваю прыналежнасьць да расейшчыны ці польшчыны. Маем на мэце толькі тых культурных рабоў, якія працуюць на свайго пана бязінтэрэсоўна, сумленна. Гэткія беларусы ў кожных найнепамысьнейшых абставінах будуць працаваць на карысьць асыміляваўшае іх культуры. Годзі ўспомніць для прыкладу, колькі беларусаў з усёй адданасьцю працуе між расейскай эміграцыяй бяз усякай матарыяльнае нагароды. Ведама агульна, што ўмовы іхняе працы з кожнага гледзішча вельмі цяжкія, аднак гэта іх ня пужае. Тут якраз мы маем клясычны прыклад культурнага рабства часткі беларусаў з паходжаньня, прыклад сьляпой адданасьці свайму пану.

Ці апрача псыхічных склоннасьцяў да рабства ёсьць іншыя яго прычыны, — гадаць ня будзем. Лёвым гэтую прычыну найважнейшай. Іншая рэч, скуль бяруцца гэтыя рабскія прэдыспозыцыі ў натуры чалавека. Магчыма тут мае сваё значэньне пераймо ў спадчыне свайго роду «камлексу нізшасьці», як плоду паравяковага залежнага жыцьця беларускага народу. Камплекс собскае нізшасьці перадаваўся з пакаленьня ў пакаленьне, як заразная хвароба, і стварыў гэтыя нявольніцкія склоннасьці ў псыхіцы некаторых беларусаў.

Мы сказалі, што беларускі культурны раб азначаецца пагардай да сябе і свайго і на ўсё глядзіць вачмі пана. Пан-жа «літуецца» над рабамі і даказвае ім, што яны не зьяўляюцца поўным нулём, але нейкай часткай яго панскай істоты. Пан дапушчае рабоў у сваю культурную грамадзкасць, як радню, а ня купленых дзесь на міжнародных рынках чужаземных іншапляменных нявольнікаў. Падчырківаем гэты мамэнт «радні» з панам, бо ён для культурных рабоў мае колэсальнае значэньне ў сэнсе ўспакаеньня іхняга рабскага сумленьня. Ведаць, што сам пан міласьціва залічвае іх побач з іншымі чужапляменьнікамі, якіх у яго многа, да свае супольнасьці, для нявольніка важна. Тады раб ня чуе сябе ізаляваным, нейкім прыблудай, а толькі «сябрам» панскай культурнай цэласьці. Лічучы раба «сваім», пан загадвае яму прапагаваць гэтае «ганаровае радство» між сваімі аднапляменьнікамі і адначасна шырыць пагарду да тых, каторыя гэтага «радства»

выракаюцца. Гэткім парадкам асыміляваныя культурна беларусы на перабой заганяюць беларускую культуру да расейскай або польскай. Сам тэрмін «беларуская культура» выклікае ў гэтых людзей абурэнне. «Какая может быть белорусская культура»?— «Со to jest kultura białoruska»?—іранічна пытаюцца гэтыя асобы паходзячы часта з аднае беларускае сям'і і ў найлепшым прыпадку паціскаюць плячмі. Згодна з загадам сваіх паноў, яны прызнаюць беларускую культуру, як малазначную народную творчасць у рамках вялікіх польскіх або расейскіх культурных дасягненняў. У сьляпой адданасці сваім паном, гэтыя асыміляваныя беларусы ня хочуць бачыць абсурдальнасці сваіх вывадаў, паіменна, што беларуская культура, якая-б ня была яе параўнальная вартасць, ня можа быць адначасна польскай і расейскай. Залічаньне яе да расейскай тым самым выключае думку аб яе польскасці і наадварот. Але гэтая супярэчнасць, як аказваецца, зусім ня псуе адносінаў між нявольнікамі розных паноў. Ідзе аб тое, што паны гатовы лепш дапусьціць гэтую абсурдальную супярэчнасць, над якой можна падыскутаваць, чымся пагадзіцца з існаваньнем асобнай беларускай культуры і гэтым дапусьціць у сваё асяродзьдзе небяспечнага бунтаўніка. Нэгацыя беларускасці, як нейкай апыронай культурнае цэласці, лучыць паноў і рабоў. Успомненая-ж абсурдальная супярэчнасць выклікае толькі «навуковую» дыскусію, ведзеную галоўна беларускімі рабамі. Паўстаюць вялізарныя томы «навуковае» макулятуры, з помаччу каторай беларусы «двух культур» у помач сваім паном стараюцца даказаць польскасць або расейскасць беларускае культуры. Гэтая макулятура ёсць паказальнай для ўсіх і, як вочы зьмяі на птушку, дзеіць на душы тых-жа беларусаў з рабскімі склоннасцямі.

З пацуючых радні з «панскай» культурай плыве пагарда раба да сваёй. Інтэлігенцкі беларускі раб хоча ўва ўсім быць падобным свайму пану. Пляма, аднак, «няпанскага» культурнага паходжанья мучае раба і магчыма ад часу-да-часу ўзварушыць яго сумленне. З тым большым разгонам кідаецца ён на нішчэнне сьлядоў собскага паходжанья. Іменна сьлядоў паходжанья, бо пакуль яны будуць відавочны, датуль раб спакойна жыць ня можа.

Жаролы беларускай культуры, яе багацьце і самастойнае значэньне між культурамі расейскай і польскай, найлепш паказвае наша гісторыя. Вось-жа дзеля апраўданьня культурнай асыміляцыі беларусаў, неабходна беларускую гісторыю зьнішчыць, інакш з яе можна будзе заўсёды даведацца аб паходжаньні і ролі беларускасьці. З гэтай мэтай паны і іхнія беларускія рабы з асаблівай энэргіяй стараюцца вычыркнуць беларусаў з гісторыі. З усёй пэўнасьцю можна казаць, што беларуская гісторыя адчула наймацней разбураючую руку рабоў-беларусаў. У сваёй разбураючай працы рабы карыстаюцца аружжам, выдуманым панамі. Гэтак рабы расейскага пана паўтараюць за ім, што нікага беларускага народу няма і ня было, быў і ёсьць «единый русский народ», складовай часткай якога зьяўляюцца між іншымі і беларусы. Ніякай апырычнай гісторыі беларусы ня мелі, была толькі гісторыя «общерусская». З гэтай мэтай расейскі пан папросту ўкраў багатую беларускую і ўкраінскую гісторыю і далучыў яе да маскоўскай. Менш аб тое, што з гэтага мэханічнага злучэньня нічога ня выходзіць і што нават да апошніх часоў расейскія гісторыкі ня могуць выпрацаваць сынтэтычных асноў гэтай «общерусской» гісторыі, інакш даказаць арганічную цэласць яе. Рабом гэта не патрэбна. Для іх хопіць бязмыснага паўтараньня за панам, што сталіцамі Расеі былі Ноўгарад, Кіеў, Уладзімір на Клязьме, Масква, Пецярбург, што Полацк, Менск, Смаленск, Пскоў і іншыя беларускія цэнтры былі толькі «общерусскими удзелами». Гэты мэханічны зьбіцень чужых гісторыяў імпакт беларусам з рабскімі прэдыспозыцыямі. Хіба праўдзівыя «слёзы уміленья» выклікала ў іх заява расейскага цара на эміграцыі Уладзіміра Кірылавіча, які, запярэчыўшы магчымасьці каранаваньня яго на асобнага ўкраінскага цара, сказаў, што хто-б дадуў гэта, той: «совершенно не знал бы истории императорской России. Ведь Киев — это колыбель России».

Рабы польскай культуры карыстаюцца так-жа дадзеным ім у руці аружжам. Тут гаворыцца, што Вялікае Княства Бел.-Літ. было натоўкі агорнута польскай культурай, што лічылася ня больш, як польскай правінцыяй. Міцкевіч, Сыракомля, Касьцюшка, Крашэўскі назаўсёды злучылі землі Вял. Княства

з Польшчай. Толькі польскі дух быў тут творчым і рабіў гісторыю. Усё, што ў яго рамы не ўкладалася, — было ўсходам, барбарствам, нягістарычным.

З гэтым аружжам нашыя рабы чужых культур стараюцца, хоць і дарэмна, збурыць собскую гісторыю, зацёрці сьляды свайго паходжаньня... А гэта мела-б для іх колёсальнае значэньне. Тады яны з ўсёй пэўнасьцю маглі-б гаварыць, што беларускі рух гэта нешта новае, сэзонавае, нягістарычнае, а у найгоршым прыпадку выдуманы варожымі агентурамі. Сумленьне рабоў у гэтым прыпадку было-б чыстае.

Рабы працуюць для чужой культуры з пэўнай адданасьцю і сэнтымэнтам. Характэрна, што для беларускай культуры яны ня маюць ня толькі ніякае спагаднасьці, але прагавіта жадаюць ейнай сьмерці. Можа іх узварушыць загуба — скажам — мэксыйскай, абісынскай культур, але ніколі беларускай. Трагедыя апошняя можа выклікаць у іх толькі ціхую радасьць. Адданасьць у працы для чужой культуры, спатыканая ў рабоў, ёсьць зразумелай з вышэйшых разважаньняў. Але скіль бярэцца тут пачуцьцё, сэнтымэнт да яе?

Рабы-інтэлігенты, з беларускага сялянства або мяшчанства, стыкаюцца з чужой панскай культурай у романтичным апрацаваньні. Романтизм, «багацьце», «шляхэтнасьць» польскае культурнае творчасці выдаецца ім натолькі захопліваючымі і натолькі процілежнымі да ўбогасьці собскага культурнага асяродзьдзя, што безацэляцыйна дэцыдуюць аб іхняй культурнай душы, будзяць у ёй сэнтымэнт да сябе. «Бедная» беларуская сялянска-мяшчанская культура выдаецца ім простаю, грубай і гэтым самым няздольнай выклікаць і адрабіны таго пачуцьця, якое рабы маюць да чужой. Гэта некарыснае параўнаньне забірае ў іх далейшую цікавасьць да здабыткаў беларускіх культурнікаў. Змаганьне беларускіх культурнікаў з чужымі культурамі, прыняўшае апошнімі часамі шырокі размах, будзіць у іх душах нясмак да беларускасьці і яшчэ большы сэнтымэнт да чужыншчыны, з якой зрасьліся.

Мы стараліся паказаць прычыны паўстання і практычную дзейнасць беларускіх рабоў. А якой мае быць ацэна гэтага зьявішча?

Тут шмат гаварыць ня прыдзецца. Культурныя рабы — гэта іменна і ёсць той «гною», на якім мае буйна ўзрасьці на беларускай ніве чужая культура. Усе імкненьні чужынцаў да культурнае асыміляцыі беларусаў асноўваюцца іменна на дапушчэньні існаваньня гэтага «гною» — рабства ў асыміляваным асяродзьдзі. Асымілятары аблічаюць, што гэтыя рабы знайдуцца, ідзе ім толькі аб тое, каб было іх як найбольш. Існаваньне гэтага «гною» у значнай ступені апраўдае нават прымусовую «культурную» асыміляцыю ў вачох ейных праваднікоў. А праз «нявінную» культурную асыміляцыю вядзецца ўжо лягчэй і палітычная, што зусім зразумела. Грамадзянства, асыміляванае палітычна і культурна, ня ёсць жывым. Да гэтага імкнуцца чужыя культурныя асымілятары, або, якіх называюць часьцей, «культуртрэгеры» ў адносінах і да беларусаў.

Гэткім парадкам, ведаючы, што асыміляцыі паддаюцца людзі з рабскімі склоннасьцямі, што існаваньне рабства ў грамадзянстве зьяўляецца моцна небясьпечным, бо рабы — гэта першыя праваднікі чужой культуры ў сваім асяродзьдзі, а тым самым і першыя ворагі гэтага асяродзьдзя, усёроўна — сьведамыя ці нясьведамыя, — разглядаюцца тэма заслугоўвае на пільную ўвагу грамадзянства. Культурнае рабства — гэта хвароба ў грамадзкім арганізьме, з якой неабходна змагацца.

У канцы, — каб ня было памылак, — хочам падчыркнуць, што да культурных рабоў, само сабой разумеецца, ня можна аднесці тых беларусаў, якія, хоць і ўзгадоўваліся ў чужой — расейскай або польскай культуры, але асталіся *думаючымі па-белоруску*. Гэтыя беларусы нічога супольнага з рабамі ў разгледжаным сэнсе ня маюць, бо культурны раб паводле пададзенага тут азначэньня — гэта адзінка сьляпяя, думаючая крытэрыямі свайго пана.